

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Потарикіна Л.Л. Ревкоми України в 1918-1920 рр. / Л.Л. Потарикіна. – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1957. – 156 с. ; Литвинова Г.И. Революционные комитеты в годы Гражданской войны / Г.И. Литвинова. – М. : Юридическая литература, 1974. – 152 с.; Бугай Н.Ф. Чрезвычайные органы Советской власти: ревкомы 1918-1921 гг. / Н. Ф. Бугай. – М. : Наука, 1990. – 320 с.
2. Декреты Советской власти. – Т. VI. – 1 авг. – 9 дек. 1919 г. – М. : Политиздат, 1973. – 584 с.
3. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 2-е издание. – 1919. – № 1. – (1–30 июня 1919 г.). – 16 с.
4. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 14.
5. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 3.
6. ДАПО. – Ф. 3872. – Оп. 1. – Спр. 4.
7. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 8.
8. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 154.
9. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 158.
10. ДАПО. – Ф. 3872. – Оп. 1. – Спр. 89.

УДК 342.3 «1922»

**ВИБОРИ 1922 Р. ДО ПОЛЬСЬКОГО СЕЙМУ І СЕНАТУ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

**THE ELECTIONS 1922 TO THE SEJM AND SENAT:
HISTORICAL LEGAL ASPECTS**

Турчак О.В.,

*кандидат історичних наук, доцент, заступник начальника факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Висвітлюється проведення виборів до польського Сейму і Сенату на основі Березневої конституції та нового виборчого закону, який декларував демократичні стандарти для національних меншин. Показано, що українці Східної Галичини в основній своїй масі бойкотували вибори. Українське представництво у вищому законодавчому органі в основному було сформоване з представників Волині і т.зв. «хліборобів» – селянських депутатів. Працюючи в Сеймі і Сенаті, українські представники не відкидали перспектив побудови незалежної Української держави.

Ключові слова: вибори 1922 р., Сейм, Сенат, бойкот виборів, «ендеція», «хадеція», Українське парламентське представництво, «хлібороби».

Освещается проведение выборов в польский Сейм и Сенат на основании Мартовской конституции 1921 г. и нового избирательного закона, декларировавшего демократические стандарты для национальных меньшинств. Показано, что украинцы Восточной Галичины в основной своей массе бойкотировали выборы. Украинское представительство в высшем законодательном органе было в основном сформировано из представителей Волыни и т.наз. «хлеборобов» – крестьянских депутатов. Работая в Сейме и Сенате, украинские представители не отбрасывали перспектив построения независимого Украинского государства.

Ключевые слова: выборы 1922 года, Сейм, Сенат, бойкот выборов, «эндечия», «хадечия», Украинское парламентское представительство, «хлеборобы».

The election process to the Polish Sejm and Senat on the ground of March Constitution which declared democratic standards for the national minorities is elucidated. The elections boycott of Eastern Galicia Ukrainians is depicted. The Ukrainian representation in the highest legislative body mostly was formed from the representatives of Volyn region and «khlborobs» – village deputies. The Ukrainian representatives who worked in Sejm and Senat didn't reject the perspectives of the independent Ukrainian state formation.

Key words: elections 1922, Sejm, Senat, ballot strike, «endeciya», «khadeciya», Ukrainian parliamentary representation, «khlborobs».

Постановка проблеми. Формування правових засад функціонування Польської держави на початку 1920-х рр. було пов'язано з прийняттям Березневої конституції 1921 р., яка визначила основні принципи діяльності державних структур, а в їх числі Сейму і Сенату. Прийняття конституції створило нові умови для роботи вищого законодавчого органу.

Стан дослідження. Тема стала предметом дослідження в українській та польській історико-правовій науці. З українських дослідників вказаною пробле-

матикою займалися Б. Тищик [1], М. Кучерепа та Я. Цецик [2]; з польських до неї зверталися М. Папезинська-Турек [3] та Р. Тожецький [4]. Сучасний рівень польської правової проблематики міжвоєнного часу визначають праці А. Айненкеля [5], Я. Жиндуля [6], М. Калласа [7], Р. Потоцького [8] та ін.

Постановка завдання. Проаналізувати процес проведення виборів до польського Сейму і Сенату на основі Березневої конституції та нового виборчого закону, який декларував демократичні стандарти для

національних меншин, його результати і ставлення українських сил до цих виборів.

Виклад основного матеріалу. На основі нового державного закону восени 1922 р. розпочалася виборча кампанія до Сейму і Сенату.

Загальнодержавним виборам передували вибори до Сілезького Сейму, де найбільше голосів отримала зблокована ендеція і хадеція – 34%, потім йшли німецькі партії – 22%, далі – ПСП, яка отримала 17% і нарешті – НПР («NPR») з 14% голосів. Маршалком Сілезького Сейму став Констати Вольни, обраний за списком сілезької хадеції. Успіх польських сил у виборчих перегонях в Сілезії націлював польських політиків на розв'язання у власних інтересах політичного протистояння у ще одному проблематичному для них регіоні – Східній Галичині.

Оскільки Східна Галичина після розпаду Австро-Угорщини та польсько-української війни 1918–1919рр. перебувала під наглядовою юрисдикцією спочатку Ради Послів Антанти, а згодом структур Ліги Націй, то після ухвалення конституції політичні кола Другої Речі Посполитої розпочали переговори із західними державами щодо проведення виборів на території Східної Галичини. Активні дипломатичні кроки супроводжувалися заходами, спрямованими на переконання Заходу в тому, що Польща зацікавлена у стабільності в цьому регіоні і домагається досягнення в ньому полагодження національної проблеми. Проведення виборів мало важливу політичну складову, яка полягала у формальному визнанні польської влади через українське населення як акту вибору своїх представників. Тому саме проведення виборів було таким істотним для польських властей. Діями ж польського Сейму, які мали бути корисними для українців, мав стати закон про самоврядування, а також ліквідація виняткового стану у тій частині Польської держави [9].

Загальні юридичні засади щодо проведення виборів визначалися статтями 11–18 Березневої конституції. Деталі проведення виборів регламентували два закони про виборчий процес від 22 липня 1922 р., які визначали поділ на виборчі округи і кількість мандатів [10; 11].

Одночасно мали проводитися вибори до двох палат законодавчого органу – Сейму і Сенату. Країна була поділена на виборчі округи, які в основному відповідали воєводському адміністративному поділу.

До Сейму і Сенату було оголошено 20 виборчих списків. Національні демократи (ендеція), Національно-Християнська народна партія («Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe») (хадеція) утворили виборчий блок під назвою «Християнське об'єднання національної єдності» («Chrześcijański Związek Jedności Narodowej»). Противники назвали цей блок «Хієною» (Chjena). Блок був підтриманий найбільшими фінансовими групами, адміністрацією, а також головними представниками польського

кліру – архієпископом Теодоровічем і краківським єпископом Сапегою, які також за списком «Х'єни» кандидували до Сенату.

В результаті виборів угруповання центру, які домінували у Законодавчому Сеймі, потерпіли поразку. Водночас в Сеймі виявилось значне коло осіб, які були пов'язані з Ю. Пілсудським. Що ж до партій, то вони також хотіли задокументувати, що користуються моральною підтримкою з боку Ю. Пілсудського.

У результаті виборів Сейм поділився на 17 клубів. Найсильнішим був клуб «Народно-Національного об'єднання» («Związek Ludowo-Narodowy»), який мав 22% мандатів. Меншу роль відігравав Клуб християнсько-національний («Klub Chrześcijańsko-Narodowy»). Правицю і центр Сейму складала значна кількість священиків¹.

У центрі найпотужнішим клубом був «П'яст», який після Народно-національного об'єднання займав друге за числом мандатів місце. «П'яст» мав 16% мандатів, а хадеція – 10%.

У виборах до Сенату «Х'єна» здобула ще переконливішу перемогу – 39% голосів. Поділ мандатів виглядав наступним чином: правиця – 36%, центр – 25%, лівиця – 15%, національні меншини – 24%. 2% сенаторів не задекларували своєї партійної приналежності.

На території Східної Галичини і Волині за мандати боролися польські політичні угруповання, українські політичні сили та інші національні представники. Більшість українських політичних партій на території Східної Галичини піддали бойкоту вибори, демонструючи тим самим підтримку еміграційному уряду ЗУНР, а також своє негативне ставлення до польської влади. Тільки нечисленну групу українців вдалося схилити до проведення виборів.

На Волині ситуація виглядала дещо по-іншому, ніж у Східній Галичині. Українські сили утворили тут Центральний український виборчий комітет (ЦУВК), який приєднався до Блоку національних меншин (БНМ) і взяв участь у виборах.

Проведення виборчої кампанії активізувало українські сили, передусім членів УВО, які розпочали широку акцію саботажу і терору. Ця діяльність була спрямована головним чином проти польської адміністрації. Щоби викликати дезорганізацію в її роботі в ході підготовки виборів, а також примусити українське населення бойкотувати вибори, члени УВО атакували садиби окремих польських власників, адміністративні будинки тощо. Саботажні акції також стосувалися залізничних колій і телеграфних ліній. Актам терору були піддані і українці, які зберігали лояльне ставлення щодо Польської держави, агітували за участь у виборах, або висловлювали бажання балотуватися до Сейму.

Активний опір польській владі з боку українського населення восени 1922 р. проявився у ряді місцевостей в боротьбі, яка набрала форм партизанського руху, а регіональні партизанські групи діяли в 19 повітах Східної Галичини.

¹Архієпископ Теодоровіч і єпископ Сапега, які були обрані до сенату, змушені були папою Пієм XI до складання мандатів. Папа вважав, що представники вищого духовенства не можуть брати участі у виборах і політичній діяльності в інтересах костелу.

Український політичний табір у визначенні позиції щодо виборів поділився на дві групи: одні висловлювали беззастережну підтримку бойкоту, інші ж вважали цю тактику помилковою.

Дослідники М. Кучерепа та Я. Цецик звертають увагу на відношення до цього питання відомого тогочасного українського історика і громадського діяча С. Томашівського, який вважав, що внаслідок бойкоту парламентських виборів українськими політичними силами Галичини «між польською державністю і найбільшою і найважливішою масою української людності ізоляційна плита удержалася і надалі, на цілих 5 літ», а бойкот парламентських виборів він трактував як політичну помилку, яку допустили українські політичні сили під час невизначеності [2, с. 47].

Найвідомішою подією стало вбивство 15 жовтня 1922 року кандидата до Сейму Сидора Твердохліба. Акти терору посилювалися враз з наближенням виборів [4, с. 62].

Назгаль дії українських політичних сил стали реакцією на польські виклики. Зокрема, терористичні угруповання польської молоді підірвали приміщення «Просвіти» у Львові та Наукового Товариства імені Шевченка. Частими були сутички молоді на національному ґрунті. Ситуація загрожувала вибухом громадянської війни [3, с. 132].

У зв'язку із становищем, що склалося, польський уряд прийняв особливі ухвали, однак винятковий стан не було введено. Проводилися масові арешти винних у саботажних акціях та арешти видатних українських діячів. Підсилено військові гарнізони у Львові і Перемишлі, а також надано генералові Галлерові широкі повноваження для забезпечення безпеки і порядку. Влада пішла на те, що дозволила військовим проведення судів. Фактично на українських землях було запроваджено військово-поліцейський режим, який повинен був «заспокоїти ситуацію» і «запанувати над антидержавними акціями» [5, с. 134–135].

Особливо значний вплив на позицію населення щодо виборів справив виступ УВО.

Водночас у середовищі українського населення, як стверджують навіть польські дослідники, бойкот виборів 1922 р. стимулював зростання національної свідомості та зацікавлення українців своєю політичною долею [12, с. 48].

На виборах 1922 р. загальна явка виборців по державі складала 68% (проголосувало 8 812 301 особи), у той час як у західноукраїнському регіоні вона виглядала наступним чином: Львівське воєводство – 52%; Станіславівське воєводство – 32%; Тернопільське воєводство – 35,1%; Волинське воєводство – 59,1%; Поліське воєводство – 54% [3, с. 135, 147].

Наведені дані засвідчують, що низька участь у виборах передусім стосувалася Східної Галичини, де переважали округи із значним масивом українського населення. Що ж до Львівського воєводства, то тут існували згуртовані польського населення

і виборча активність була вищою ніж у Станіславівському чи Тернопільському воєводствах. Українське населення Волині і Полісся не так енергійно бойкотувало вибори, але участь у них була нижчою від середньої по державі.

У ході виборів до Сейму і Сенату величезне враження викликав успіх списку № 16 – Блоку національних меншин, який об'єднував німців, частину єврейських угруповань, білорусів, українців з Волині і росіян. У сумі вони здобули 16% голосів, що було другим місцем після «Х'єни». На Волині за цей список було віддано понад 80% голосів, а у воєводствах новогрудзьким і поліським – понад 30%.

Занепокоєння в урядовому таборі викликала участь у виборах навіть незначного числа українців у Східній Галичині. Місцеве українське населення у своїй масі виступало проти польської влади, а революційні угруповання об'єдналися навколо комуністичної партії Східної Галичини, а також впливового національного руху. У краї існували також нелегальні групи, що протистояли польській владі і тим українцям, які з нею співпрацювали.

Ситуація із Східною Галичиною ускладнювалася для польської адміністрації і тим, що європейські держави фактично не визнавали польської влади у Східній Галичині, сприймаючи її як тимчасову. Щоб змінити відношення європейських держав і разом з тим щоб знайти підтримку хоча б частини української суспільності, Сейм з ініціативи тогочасного міністра закордонних справ Габрієля Нарutowича ухвалив національний закон, який передбачав запровадження в Східній Галичині – у воєводствах Львівському, Тернопільському і Станіславівському – певних автономних інституцій у рамках воєводського самоврядування.

Прийняття цього закону призвело б до того, що держави коаліції не протестували проти проведення у Східній Галичині виборчої акції. Закон, однак, не вплинув на загальний стан українського громадянства.

Тогочасний прем'єр, консерватор, професор Юліан Новак² так окреслив завдання польської адміністрації у Східній Галичині: «Не допустити до бойкоту виборів і постаратися, щоби якнайбільша кількість русинської людності³ голосувала і щоб до Сейму увійшло кілька чи кільканадцять русинів, таких, які стануть на ґрунті польської державності. У цьому ж напрямі отримали інструкції воєводи, а виконання завдань доповнювалося через спеціально довірених урядовців, з цією метою викликаних до Львова» [5, с. 57].

Польські дослідники відзначають, що на показник участі у виборах вплинув їх бойкот з боку українців. У виборчих округах Львівським підміським, Станіславівському, Тернопільському, Золочівському і Стрийському віддали свої голоси лише 40 % виборців.

Серед національних меншин найбільше голосів здобуло Єврейське коло – 34 мандати, українці

²Юліан Новак на посаді прем'єр-міністра перебував – 31.07.1922–14.12.1922

³В певний час, передусім в офіційних колах, було зроблено спробу поділити українців на «українців» та «русинів». Неодноразово також, з націоналістичних побуджень, поляками заперечувалося існування українського народу. Звідси і вживання термінів «руські» чи «русинські».

з Волині і Полісся – 20, німці – 11 мандатів. Українська угодова група, т. зв. «хлібороби», що відкинули бойкот виборів, отримали 5 мандатів [13, s. 129].

Волинь була представлена також 6 сенаторськими мандатами. Українські депутати організували спільно з сенаторами Українське парламентське представництво (УПП), а також Український сільський сеймовий клуб («хліборобів»), який об'єднував депутатів, лояльно налаштованих по відношенню до Польщі. Це були сили, які під час виборів отримали підтримку від польської адміністрації і висловилися проти проведення бойкоту.

Нечисленне українське парламентське представництво проводило активну політику, яка ставила своїм завданням охорону і боротьбу за українські права, закликаючи інших парламентських депутатів до здійснення важливих реформ. Хоча назагал УПП шукало спроби порозуміння з польським урядом, однак по відношенню до Ради Послів займало опозиційну позицію. Опозиційність українського представництва була обумовлена також ендецією, яка проводила антиукраїнську політику в багатьох актуальних справах, а тому не створювала перспектив для ведення такого співробітництва [4, s. 69].

Українські дослідники стверджують, що на початку своєї парламентської діяльності українці вірили в можливість конструктивної співпраці з польськими урядовими колами. Політичні завдання Української парламентської репрезентації озвучив волинянин С. Підгірський 23 січня 1923 року. В «Декларації Українського сеймового клубу» зазначалося: «... ціллю Українського народу є відродження самостійної Української Держави, однак, рахуючись з дійсним станом речей, заявляємо нашу готовність до співпраці з польським народом і з всіма народами, які входять в склад Речіпосполитої Польської, під слідуючими умовами: Річпосполита Польська як держава національно несущільна має бути перебудована так, щоби кожний народ, який входить в її склад, особливо такий, що займав окреслену територію, мав повну можливість реалізувати своє право на самовизначення, отож мав забезпечений повний і свободний розвиток усіх галузей життя» [2, с. 46].

Незважаючи на складності, пов'язані із ставленням польських урядових чинників до української

справи, депутати передусім використовували сеймову трибуну для пропаганди національних вимог українців і таким чином українське питання стояло час від часу на засіданнях найвищого парламентського органу. У національній перспективі українські депутати не відрікалися від права на незалежність, хоча і демонстрували лояльність до урядової Польщі. Водночас у Сеймі відбувалися певні ексцеси: 4 депутати були позбавлені імунітету за антидержавну діяльність, незважаючи на те, що в їх справі не було однозначних доказів [4, s. 77]. Агресивну лінію у ставленні до українського представництва проводили передовсім представники ендеків.

Хоча група українців була невеликою, її діяльність інколи при голосуванні з окремих питань ставала дуже значною. Недаремно цю групу називали «язичком уваги» («języczkiem uwagi») під час голосувань. Позиція українців могла сприяти ефективнішій роботі Сейму з деяких напрямів. Підтримка українським парламентським представництвом окремих проектів і голосування за них було джерелом нападів з боку польських націоналістів, які бажали усунути українців від активного політичного життя. Така ситуація мала місце під час обрання першого президента Польщі Габріеля Нарutowича, який отримав голоси меншості, що було причиною нагінок на нього і призвело до його вбивства [14, s. 146].

Президентом країни після декількох турів голосування був обраний Г. Нарutowич⁴ – висуванець ПСЛ «Визволення». Новим президентом став С. Войцеховський⁵.

Висновки. Вибори 1922 р., які проводилися згідно з Березневою конституцією, призвели до формування нового складу Сейму і Сенату, в якому праві сили отримали 29%, центр – 24 %, лівниця – 25%, угруповання національних меншин – 22% голосів. Українські сили Східної Галичини бойкотували проведення виборів, натомість Українське парламентське представництво було сформоване з представників Волині та діячів Українського сільського сеймового клубу («хліборобів»). Беручи участь у діяльності вищого законодавчого органу Польщі, українські представники не відкидали перспектив побудови власної національної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тищик Б.Й. Польша: історія державності і права (X–початок XXI ст.). – Львів : Світ, 2012. – 512 с.
2. Кучерепа М. Українські національні партії на Волині (1921–1939 роки) : монографія : у 2 ч. Ч. 1 / Микола Кучерепа, Ярослав Цецик. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 47.
3. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926. – Kraków: Wydawnictwo literackie, 1979.
4. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989.
5. Ajnenkiel A. Sejmy i konstytucje w Polsce 1918–1939. – Warszawa, 1968. – S. 57.
6. Żyndul J. Państwo w państwie. Autonomia narodowo-kulturalna w Europie. – Śródkowowschodniej w XX wieku. – Warszawa, 2000.
7. Kallas M. Historia ustroju Polski X–XX w. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWW, 1997.
8. Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939. – Lublin : IEŚW, 2003.
9. Ustawa z dnia 3 sierpnia 1922 r. o zniesieniu stanu wyjątkowego w Małopolsce». Dz. U. 1922. nr. 64, poz 568.
10. Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. – Ordynacja wyborcza do senatu, Dz. U. 1922 r. 66 poz. 591, z późn. zm., oraz.
11. Ustawa z dnia 28 lipca 1922 r. – Ordynacja wyborcza do senatu, Dz. U. 1922 r. 66 poz. 590.
12. Kilińska J. Działalność terrorystyczna ukraińskich organizacji nacjonalistycznych w Polsce w okresie międzywojennym // Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej nr. 7–8 (116–117) lipiec-sierpień 2010. – S. 48.
13. Olszański T.A. Historia Ukrainy XX wieku. – Warszawa, 1993. – S. 129.
14. Zieliński H. Historia Polski 1864–1939. – Wrocław, 1985. – S. 146.

⁴Габріель Нарutowич перебував на посаді президента – 09.12.1922–16.12.1922.

⁵Станіслав Войцеховський перебував на посаді президента – 29.12.1922–14.05.1926.